

Ásványi Ilona

„Nyugodt munkával keresve kenyerünket”¹

Az egyházi könyvtárak a pandémia idején

*Nagy földrengések, járványok és éhínségek lesznek.
Rettenetes dolgok történnek...
Amikor háborúkról és lázadásokról hallotok, ne rémüldözgetek,
mert... ezeknek meg kell történniük...
(Lk 21, 11a; 9a)*

Háborúban hallgatnak?

Silent leges inter arma – a fegyverek közt hallgatnak a törvények, mondja Cicero a *Pro Milone* című beszédében.² Pápai Páriz Ferenc veretes fordításában: *a hadnak idején nem folynak a törvények*. A latin szállóigének az eredeti szövegtől eltérő változata is ismert: *inter arma silent Musae*, vagyis *a fegyverek közt hallgatnak a Múzsák*, illetve *a háborúban hallgatnak a Múzsák*.

Az elmúlt hetekben, hónapokban háború dúlt a világon, egy ismeretlen és igazából legyőzhetetlen erő, a koronavírus ellen. Elmondhatjuk, a harcnak még mindig nincs vége, csatákat nyertünk, de a háborút még nem sikerült megnyernünk. A koronavírussal kapcsolatban mindennek és mindenkinek: egyénnek és közösségnek; politikának, társadalomnak és gazdaságnak; tudománynak, kultúrának, művészetnek, oktatásnak, vallásnak volt és van tennivalója.

Az egyházi könyvtárosok

Az alábbi beszámolóban³ arról kívánunk szólni, hogyan élték meg és élték át a járvány első hullámát a hívó és vallásos egyházi könyvtárosok, a nemzeti kulturális vagyon jelentős részét őrző egyházi könyvtárakban.

A világot ért és eljövendő csapásokról, természeti és társadalmi katasztrófákról több helyen is szó esik a Szentírásban, de rendszerint ugyanott az isteni gondviselésről is olvashatunk megnyugtató, biztató, reményt keltő, megerősítő, eligazító szavakat. Szent Lukács evangéliuma 21. fejezetében – a 11a; 9a verseket választottuk írásunk mottójául – például ezt olvassuk: *Rettenetes dolgok történnek... Amikor háborúkról és lázadásokról hallotok, ne rémülözözzetek, mert... ezeknek meg kell történniük...*

A keresztény apologikus irodalom egyik, talán legkorábbi példája a *Levél Diognétoszhoz* című írás. A 2. században keletkezett mű a kereszténységet ért vádakra válaszolva leírja, hogy kik és milyenek a keresztények. „A keresztényeket sem területi, sem nyelvi szempontból, még faji szempontból sem lehet megkülönböztetni a többi embertől. Sehoh nincsenek olyan városok, melyekben, mint sajátjukban lagnának, nincs külön nyelvük sem, melyet beszélnének, nincs sajátos, rájuk jellemző életmódjuk... Görög és barbár városokban egyformán lagnak, kinek mi jutott osztályrészül étkezés és öltözködés tekintetében alkalmazkodnak azon vidék szokásaihoz, s az élet egyéb területén mutatkozik a közösségi életük alkotmánya különösnek és elismerten meglepődnek. Saját hazájukban lagnak, de mégis jövevényekként; mindenben részt vesznek polgárokként, de mindent elviselnek, mint idegenek; bárhol, idegenben is otthon vannak, de minden haza idegen számukra... Testben vannak ugyan, de nem a test szerint élnek. A földön időznek, de a mennyben van polgárságuk. Engedelmeskednek a meghatározott törvényeknek, de életükkel felülmúlják a törvényeket... Szegények, és sokakat gazdagítanak (vö.: 2Kor 6,10); mindenben szűkölködnek, és mindenben bővelkednek.”⁴

A Diognétoszhoz írott levélből annak illusztrálására idéztünk, hogy megvilágítsuk kik is, milyenek is az egyházi könyvtárosok. Férfiak és nők, anyák és apák, teológusok és laikus hívők, történészek, kultúrtörténészek, irodalmárok, tanárok és könyvtárosok. Olyan könyvtárosok, mint a más könyvtártípusokban (települési, szak, felsőoktatási, iskolai könyvtár) dolgozók, úgy érintette őket is a járvány, mint másokat, ugyanolyan vagy hasonló életállapotú vagy foglalkozású honfitársainkat. Ugyanolyanok, ám valamiben talán mégis különböznek: abban, hogy világképükben, lelkiületükben az örökkévalóságra berendezkedettek, akik nem ritkán több száz éves gyűjteményekben végzik könyvtárosi munkájukat.

Az egyházi könyvtárak

Az egyházi könyvtárak csoportja változatos: vannak csak muzeális gyűjtemények, melyek nem vagy alig gyarapítanak, köztük műemlék teremkönyvtárral bírók; vannak, melyek a muzeális gyűjteményen túl modern szakirodalommal is gyarapítanak, ezért történeti és modern szakkönyvtárak; vannak csak modern teológiai szakirodalmat gyűjtő és szolgáltató felsőoktatási könyvtárak; valamint (közép)iskolai könyvtárak és ezek kombinációi, például muzeális gyűjteményrész-

szel is rendelkező középiskolai könyvtár, felsőoktatási és kvázi országos hatókörű szakkönyvtár.

A legtöbb egyházi könyvtár műemlék épületben, sőt épületegyüttesben működik, más intézményekkel együtt, például szociális otthon, kolostor, egyetem, iskola. Ezek a könyvtárak a kiemelten védendő közösségek – szociális otthon lakói, szerzetesek – miatt a bezáráskor-kinyitáskor még körültekintőbben jártak és járnak el.

Az egyházi könyvtárosok nem közalkalmazottak; a bért a fenntartó intézmény, szervezet határozza meg. A fenntartótól függött, hogy az 1992-es, a közalkalmazotti jogviszonyt meghatározó törvény egyes elemeit egyféle iránymutatásként figyelembe vette-e, gondolunk itt a közalkalmazotti bértáblára, a háromévenkénti előmenetelre, a jubileumi jutalomra és egyéb, béren kívüli juttatásokra, például az utazási kedvezményra.

A gyűjtemények jellegéből adódóan az egyházi könyvtárakban a könyvtárhasználók tudományos kutatók, doktori iskolát végzők, egyetemi-főiskolai hallgatók, középiskolások.

A műemlék teremkönyvtárral bíró egyházi könyvtárak esetében szét kell választani a múzeumi funkciót és az információszoftárkezelési funkciót. Nyilván a turizmusra vonatkozó szabályok, tiltások és engedmények részben mások, mint amelyek a köz- és magángyűjteményekre (könyvtár, levéltár) vonatkoznak. A teremkönyvtárral bíró egyházi könyvtárak között vannak olyanok, ahol a turizmussal külön iroda foglalkozik, másoknál a könyvtárosok nemcsak a speciális vezetéseket, foglalkozásokat végzik, hanem a szokásos, „átlagos” idegenvezetést is.

A szolgáltatások közül az egyházi könyvtárakban a kölcsönzésnél gyakoribb a könyvtárközi kölcsönzés. A muzeális gyűjtemény esetén a helyben használat a jellemző, illetve a távhasználat, ami elektronikus katalógusok és adatbázisok elérhetőségét, digitális másolatok biztosítását, irodalomkutatást, szaktájékoztatót jelent. A digitális, elektronikus másolatok kérése a digitalizáció elterjedésével, a technikai fejlődéssel arányosan az egyházi könyvtárakban is megnövekedett az elmúlt években, a járványtól függetlenül.

Az egyházi könyvtárak fenntartói egyházi intézmények és szervezetek: egyházi felsőoktatási intézmény, egyházkerület, egyházmegye, szerzetesrend, gyülekezet, melyek sajátos rendtartással működnek, a világi intézményektől eltérő módon.

Finanszírozás szempontjából az egyházi könyvtárak a miniszterelnökséghez tartoznak. Az egyházi-felekezeti fenntartók, gyűjteményeik működtetésére – melynek a könyvtárak, levéltárak, múzeumok a részei – állami támogatást kapnak (egyházi közgyűjteményi támogatás), melyet az úgynevezett Vatikáni megállapodás garantál.⁵

Az egyházi fenntartó intézmények és könyvtáraik magán intézmény (magánalapítványi egyetem, főiskola, magánkönyvtár) jellegűek, de mégis részei az élő

magyar könyvtári rendszernek. Szakmai szempontból az egyházi könyvtárak a kulturális minisztériumhoz igazodnak.

Az egyházi könyvtárak más tipizálás szerint a szakkönyvtárak csoportjához tartoznak – ideértve a felsőoktatási egyházi könyvtárakat is. Közülük többen vállalták és vállalják a nyilvános státuszt. Az egyházi felsőoktatási könyvtárak közül egyesek nemcsak a teológia és segédtudományai szakirodalmát gyűjtik, hanem attól függően, hogy az egyetem vagy a főiskola milyen „világi” szakokat is vállal: szociológiát, pedagógiát stb.

A járvány kitörések

Az egyházi könyvtárak zöme a járvány kezdetekor teljesen vagy részben bezárt a fenntartó határozata alapján, márciusban, betartva az állami rendelkezéseket, figyelve a regionális, megyei járványmutatókat.

Az egyháziak közül a felsőoktatási intézmények, majd a középiskolai könyvtárak zártak be legelőször, amikor az oktatás távoktatásra állt át.

A karantén országos és helyi elrendelése után viszonylag rövid időn belül – egy-két nap, legfeljebb egy-másfél hét leforgása alatt – kellett megteremteni az új működési feltételeket, tehát a távmunka lehetőségét és a távhasználatot.

Az egyházi könyvtárak fokozatosan álltak át a teljes vagy részleges távmunkára: kezdetben csökkentett munkaidőben működtek, majd a hét néhány napján mindenki home office módban dolgozott, később, aki tehetett távmunkában maradt, és csak néhány kolléga tartott telefonos vagy személyes ügyeletet, biztosítva a könyvtár működését. Volt, ahol az ügyeletes a vezető volt, máshol a raktáros vagy a kollégák váltott beosztásban. Jellemzően a nyugdíj előtt álló, kisgyerekes vagy más szempontból kiemelten védelemre szoruló munkatársakat engedték el először távmunkára. Volt olyan könyvtár, ahol szabadságra, majd fizetés nélküli szabadságra mentek egyes munkatársak, ez utóbbi esetben a munkáltató az állami intézkedéseknél előbb ajánlotta fel azt, hogy a fizetés nélküli szabadság alatt is fizeti a bér járulékait. Akadt olyan könyvtár is – nagy egyházkerületi és középiskolai is –, ahol a dolgozók közül csak a veszélyeztetettek – egészségügyi problémákkal küzdők, valamint a veszélyeztetett korúakkal egy háztartásban élők, és a kisgyermekesek – kérhették az otthoni munkavégzést, a többiek zárt ajtók mellett bent dolgoztak, végig a járvány alatt.

A járvány előtti utolsó teljes munkanapokon a vezetők feladata volt, hogy a fenntartókkal és az informatikusokkal, illetve egyéb részlegekkel (pl. gazdasági osztály, HR) konzultálva megteremtsék az otthoni munkavégzés és kapcsolattartás feltételeit. Tehát biztosítani kellett a következőket: elegendő és megfelelő eszköz (laptop, esetleg szkennel, mobiltelefon), valamint a könyvtári szoftver, hálózat, hálózati tárhely és a levelezőrendszer távoli elérhetősége. Ha még nem tették volna meg, digitalizálták az adott könyvtár legalapvetőbb és legjellemzőbb tájékoztatási segédleteit (névtárak, kötetkatalogusok), hogy a szaktájékoztatás is

lehetséges legyen otthonról, ha nem is olyan mértékben, mint helyben, a könyvtárban, ahol minden segédlet és referenz mű a könyvtáros rendelkezésére áll. Biztosították a posta fogadásának feltételeit, a számlák elektronikus kezelését, igazolását a gördülékeny teljesítés miatt. Törődtek azzal, hogy megnyugtató és pontos legyen a munkaidő-nyilvántartás. Valamint foglalkoztak a karantén alatt a munkába járást biztosító igazolások és egyéb, az otthoni munkavégzéssel kapcsolatos dokumentumok biztosításáról a munkatársak részére.

Az egyházi fenntartók és az egyházi könyvtárak informatikai működéséért felelős informatikusok jól vizsgáztak: mindenhol biztosították a távmunka feltételeit. Gördülékeny volt a munkatársakkal a kapcsolattartás, a munkaszervezés és a munkavégzés.

Az egyházi könyvtárak a honlapjukon, a Facebook-fiókjukon, belső oktatói és hallgatói levelezőlistákon, Neptun-üzenetek és körlevelek formájában, a HÖK információs csatornáin tették közzé a járvány alatti működéssel kapcsolatos információkat: nyitvatartás, ügyelet, szolgáltatások, kölcsönzési határidők meghosszabbítása stb., máshol pedig e-mailben is tájékoztatták az elektronikus postafiókkal rendelkező beiratkozott olvasókat.

Volt példa a könyvtár minden helyiségét érintő teljes fertőtlenítésre is olyan könyvtárakban, melyek más egyházi intézménnyel (iskola, szociális otthon, egyházkerület székhely irodái stb.) azonos épületegyüttesben helyezkednek el.

A járvány alatt

A járvány alatt a vezetők feladata volt a távmunka és az irodai munka, illetve az ügyelet megtervezése, ellenőrzése, a folyamatos kapcsolattartás, munkaszervezés telefonon, skype-on, e-mailben. Folyamatosan kapcsolatban álltak a fenntartókkal is, és a legtöbb egyházi intézményben felállt válságstábbal. Továbbá biztosították a könyvtárak adminisztratív működését, ebben a püspökségek, egyházkerületi és egyéb egyházi hivatalok, felsőoktatási intézmények, középiskolák is partnerek voltak.

Alkalmas volt az idő pályázati tervezetek előkészítésére, az SZMSZ-ek és egyéb dokumentumok, valamint például a tárgyleltár pontosítására, frissítésére. A járvány miatt a könyvtárvezetők a fenntartóval konzultálva a legtöbb helyen a stratégia újragondolására és a költségvetés karcsúsítására kényszerültek.

A vezetők minden könyvtárban ügyeltek arra, hogy hatékony és minőségi munkát végezzenek. Nemcsak a munkatársakkal voltak kapcsolatban, hanem a fenntartókkal is, folyamatosan tájékoztatva őket a könyvtárban folyó munkáról.

A kölcsönzést és részben a kutatást (helyben használat) az elektronikusdokumentum-szolgáltatás váltotta fel. Erre a legtöbb könyvtár kiemelten felhívta a figyelmet akkor, amikor honlapján közzétette az információkat a bezárásról.

Az egyházi felsőoktatási könyvtárak bezárása a záródolgozatok beadásának idejére, a vizsgaidőszak kezdetére esett, így ezekben a könyvtárakban különösen is megszaporodott az elektronikus kérések száma. De a történeti és/vagy mo-

dern teológiai szakkönyvtárak használói-kutatói is éltek ezzel a lehetőséggel az otthoni munkavégzésben.

A könyvtári munkafolyamatok közül a következőkre volt lehetőség a távmunkában:

Állománygondozás: a leállás alkalmat adott nagytakarításra és rendrakásra, még azokban a könyvtárakban is, ahol nem történt meg az intézmény teljes fertőtlenítése. Továbbá, ahol szükséges volt, nyugodt körülmények között végezhettek gyűjteményköltöztetést, leltározást, selejtezést.

Feldolgozás: több könyvtár végzett adatisztítást, így megbízhatóbbak, pontosabbak lettek az elektronikus katalógusok, bővültek az adatbázisok. Mivel a legtöbb könyvtárban az állomány feldolgozása nem 100%-os, kiemelt feladat a retrospektív feldolgozás, mely egyben állományrevízió és állománytisztítás, selejtezés is. Vannak olyan könyvtárak, ahol a cédulakatalógust digitalizálták – ezt a munkát lehetett folytatni otthonról is –, majd autopszia útján pontosítják később a leírásokat, de erre majd csak a visszaállt teljes munkarendben kerülhet sor.

Máshol kizárólag a könyvek kézbevitelével történik a feltárás; több helyen a távmunkát a feldolgozásban úgy biztosították, hogy a katalogizálandó könyveket vagy egyes dokumentum-gyűjteményeket (pl. különlenyomatok, aprónyomtatványok) hazavitték feldolgozásra.

Szerzeményezés: volt rá példa, hogy a szerzeményezés is otthonról történt, a könyvcsomag a munkatárs otthoni címére érkezett, ahonnan a raktáros kolléga vitte be a könyvtárba a csomagot. Pontosabbak lettek és frissültek az elektronikus leltárkönyvek.

A feldolgozás és a szerzeményezés egyes könyvtárakban a folyóiratokkal kapcsolatban még kartonokon történt. Most lehetőség nyílt ezek számítógépes feldolgozására. A könyvtárak egy részében a kurrens folyóiratok érkeztetése és feltárása – az adott egyházra, egyházi közösségre, intézményre vonatkozóan – analitikusan is otthon történt.

A kölcsönzés helyett – mely szolgáltatási forma az egyházi könyvtárak zömére nem jellemző – megnőtt a távhasználatok száma – digitális változatban teljesítették a kéréseket. De több helyen a kölcsönzés is lehetséges volt, ugyan csak az adott intézmény munkatársai számára, a portán vagy biztonsági szolgálaton keresztül: előkészítették a kért könyveket és az olvasók oda hozták vissza a kölcsönzötteket.

Volt olyan könyvtár, amely vállalta volna a kölcsönzést, ám a fenntartó nem engedélyezte azt.

Több könyvtárban meghosszabbították a kölcsönzött dokumentumok kölcsönzési határidejét – mégpedig határozatlan időre. Van olyan könyvtár, ahol csak a következő félév kezdetén kell visszavinni a könyveket. Ügyeltek arra, hogy a végzős diákok és hallgatók – akiknek az adott könyvtárban általában megszűnik

a beiratkozott, élő könyvtárhasználói státusza – ne hagyjanak maguk után könyvtartozást.

A kölcsönzésnél gyakoribb az egyházi könyvtárakban a *könyvtárközi kölcsönzés*, ami az utóbbi időben gyakran az elektronikus másolatok kérését jelenti, ezért a könyvtárhasználók igényeit, ha nem is egészében, de részben ki tudták elégíteni ott, ahol jelentős digitális tartalommal rendelkeznek. Ezek az akár helyi adatbázisok otthonról is elérhetővé váltak a könyvtáros számára, vagy a könyvtár működését személyes ügyelettel biztosították, így az ügyeletes könyvtáros el tudta készíteni a kért másolatokat.

Ahogy fentebb említettük, a muzeális gyűjtemények, illetve a történeti és modern irodalmat gyűjtő egyházi könyvtárak esetén a *helybenhasználat* a jellemző, illetve ha csak egy-egy adatra, információra, digitális másolatra, irodalomkutatásra van szüksége a kutatónak, a távhasználat – *szak tájékoztatás*ként.

A távhasználat – szak tájékoztatás és kapcsolattartás (közönségkapcsolat) – e-maílból, skype-on, zárt Facebook-csoporton keresztül, a honlap segítségével és belső levelezőlistákon történt. A weboldalak esetében felerősödött a hírközlő, informáló funkció. Az oktatási intézmények könyvtáraiban tanítási-tanulási segédleteket kerestek leginkább (digitális tankönyvek, hanganyagok, feladatgyűjtemények, kötelező olvasmányok, illetve jegyzetek, kötelező szakirodalom stb.) Egyes könyvtárakban a könyvtáros elébe ment a kérdéseknek: digitális gyűjteményeket, hasznos oldalakat, gyerekeknek szóló pályázatok, szülőket segítő tartalmakat, valamint a hallgatók számára hasznos segédleteket: adatbázisokat, katalógusokat, elektronikus dokumentumokat tett közzé a honlapon vagy a Facebookon.

A felsőoktatási könyvtárakban gyakoriak voltak a szakirodalommal, bibliográfiai hivatkozásokkal kapcsolatos kérdések, amelyeknek csak egy részére tudtak választ adni távolról. Ez ismét megerősítette a könyvtárosokat abban, hogy szükséges a széles körű, nagy mennyiségű teljes szövegű, digitális tartalom elérésének megteremtése, a folyamatos hozzáférés biztosítása. Ezt és az ezzel kapcsolatos egyéb problémákat: nyílt hozzáférés, szerzői jogi kérdések stb. nagy részben állami feladatnak gondolják az egyháziak is, bár azt is tudják, hogy a teológiai szakirodalom egy részét az egyházi könyvtáraknak kell digitalizálni, felekezetenként összefogva. Komoly nehézséget okoz, hogy a valóban érdembeli, hasznos digitalizálás meglehetősen költséges; az eszközökből és a hozzáértő szakemberekből is hiány van, és a párhuzamos digitalizálásnak nincs értelme.

Az egyházi könyvtárak másik típusában, a nem felsőoktatási és nem iskolai könyvtárakban a digitalizálás elsődleges célja nem az ismeretterjesztés, hanem az állományvédelem, hogy ne kelljen minden esetben az eredeti dokumentumot kézbe venni. Van példa arra, hogy egyes egyházi könyvtárak a járvány alatt is végeztek állományvédelmi digitalizálást és ahhoz kapcsolódó munkákat (javítás, OCR-ezés, metaadatolás, archiválás, adatbázisba feltöltés), mégpedig a munkatársak otthonaiba kitélepített ideiglenes munkaállomások segítségével.

A távoktatás (digitális oktatás) az oktatási intézmények könyvtáraiban – felső-oktatási és középiskolai könyvtárakban egyaránt – felszínre hozta, hogy milyen hiányosságai vannak a tanulóknak és a hallgatóknak az önálló információkeresés, a kritikus forráshasználat, a szövegértés, lényegkiemelés, vázlatkészítés terén. Vagyis nagyon fontos lenne a könyvtárhasználati képzés; illetve a rendelkezésre álló lehetőségek és óraszám nem elegendő erre.

A felsőoktatási könyvtárakban elérhetővé tették a könyvtárhasználók számára az előfizetett, de csak helyben használható, esetleg csak a könyvtárosok számára nyitott hazai és külföldi adatbázisokat (JSTOR, EBSCO, ADT, külföldi kiadói adatbázisok, hazai könyvkiadók, Akadémiai Kiadó, Szaktárs adatbázis stb.). Erre a honlapon, a Facebookon és e-mailben hívták fel a figyelmet, ahogy az Open Access szellemében elérhetővé tett saját és egyéb szabadon elérhető digitalizált tartalmakra is. (Folyamatosan követték a nemzetközi releváns szolgáltatók próbáhozáférési és más tartalomelérési felajánlásait, és erről értesítették az oktatókat és a hallgatókat.)

Van olyan felsőoktatási könyvtár, ahol kérdőíves felmérést terveznek a távhasználat, az adatbázisok távoli elérhetőségével kapcsolatban.

Tanulóság és tapasztalat a későbbiekre, hogy szükséges a távhasználat informatikai fejlesztése, például ahol nem lehetséges, az eduID hozzáférés kialakítására mihamarabb szükség van, mert VPN hozzáférés egyelőre pár kolléga számára biztosított csak. De ugyancsak szükséges lenne a felhasználók felkészítése, képzése a távhasználatra, a lehetőségek alaposabb megismerésére és a biztos használatuk elsajátítására. Ennek érdekében akár órarendi keretbe illesztett kutatómódszertani, könyvtárhasználati órák bevezetését tervezik és javasolják.

Az egyházi könyvtárak másik fontos feladata az egyedi *restaurálás* és a preventív általános *állományvédelem*. Saját restaurátorműhellyel tudásunk szerint csak egy egyházi könyvtár rendelkezik, a többiek külsős vállalkozásokkal, műhelyekkel dolgoztatnak. Pillanatnyilag több restaurálással foglalkozó pályázat is fut, különböző fázisokban. A többnyire vezetői beosztású restaurálást szervező munkatársak közül volt, aki pályázatot írt, és volt, aki a restaurátorokkal tárgyalt, más az elszámolást intézte és a beszámolót írta a járvány idején. De nyugodtabbak voltak a körülmények, hogy az állományvédelmi feladatokkal foglalkozzanak, átfogó stratégiai tervet készítsenek, kiválogassák a restaurálásra szoruló köteteket, felállítsák a sorrendet ezek között (melyek szorulnak sürgős beavatkozásra és melyek nem). Mindemellert előkészítették a következő pályázatokat: megfogalmazták a kötetek vagy gyűjtemények kultúrtörténeti jelentőségét.

További feladatok, melyekre a nyugodtabb körülmények között sor kerülhetett azokban a könyvtárakban, ahol zárt ajtók mögött, de a munkahelyükön dolgozhattak a kollégák.

Az egyházi felsőoktatási könyvtárakban a jellemző feladatok a következők voltak:

- A hallgatók és az oktatók folyamatos tájékoztatása a változásokról és a lehetséges szolgáltatásokról.
- Általános tájékoztatók készítése szakirodalmi adatbázisokról, szabadon elérhető tartalmakról, szakkönyvekről – retrospektíven.
- A rendelkezésre álló elektronikus tartalmak nyilvános elérhetővé tétele és ajánlása.
- Szakirodalomgyűjtés, elektronikus tartalmak megkeresése, tájékoztatás az elérhetőségről, a kötelező szakirodalom elektronikus elérhetősége listájának összeállítása.
- Segítség a szakdolgozatírásban: formai követelmények ellenőrzése, irodalomjegyzék összeállítása, pontosítása, a bibliográfia formai követelményeinek ellenőrzése.
- Oktatói kérések: az MTMT adatbázisban a közlemények és az idézettségek rögzítése, publikációk DOI-számainak keresése.
- Adatrögzítés a MATARKA adatbázisban.
- Periodikák és tanulmánykötetek analitikus feltárása.
- Specialitás: a szaktudományi tájékoztatók mellett készültek lelki tartalmú anyagok is, például a húsvéthoz, Szűz Mária hónapjához kapcsolódóan, valamint film- és egyéb kulturális témájú ajánlók.

Az egyházi iskolai könyvtárak speciális feladatai:

- Tankönyvrendelés. Ezt idén megnehezítette, hogy a könyvtárosok személyesen nem találkoztak a tanárkollégákkal, illetve a tervezésnél-rendelésnél nem álltak rendelkezésre valós számok a tartós használatban levő tankönyvekről.
- A járvány miatt a tanév végén idén nem tervezik a tartós tankönyvek begyűjtését. Ezt a döntést két fő szempont alapján hozták meg. Egyrészt egészségügyi szempontokat figyelembe véve kivitelezhetetlennek tűnik, hogy közel 300 diák használt tankönyveit úgy gyűjthessék be, hogy a fizikai érintkezést elkerüljék, és ezek fertőtlenítése sem megoldható ekkora mennyiségben. Másrészt a jelenlegi távoktatás hatékonysága, funkcionalitása sem könnyen felmérhető folyamat, aminek eredménye talán a következő tanév elején mutatkozik meg majd. Azt tervezik, hogy mintegy előzetes felmérésként megkeresik a tanárkollégákat, hogy azokban az esetekben, ahol nem sikerül a tananyag végére érni, vagy a tankönyvet/munkafüzetet befejezni, jelezzék, hogy az adott könyvre továbbra is szükségük van. Tisztában vannak azzal, hogy a tankönyveket a következő évfolyam részére is biztosítani kell, ezért gondosan fel kell mérni és nyilván kell tartani a raktári mennyiségekkel és a pótrendelési lehetőségekkel.
- A megkérdezett egyházi középiskolai könyvtárban elkészítették ezt a *tankönyvleltárt*, és készek a pótrendelésekre. A tankönyvrendelésről a rendelési

listát papírformában szokták aláírni a szülőkkel, idén ez nem lehetséges, keresik az elektronikus, online megoldásokat.

- Az iskolai könyvtárak az érettségi idején részben megnyitották kapuikat: biztosították a vizsgákhoz szükséges eszközöket.
- A kölcsönzés működött, a kért könyveket összekészítették, és az épületen kívül adták át. A könyvtár látogatása fizikailag nem volt lehetséges, de online minden szolgáltatás működött.

Egyéb jellemzők, a karantén alatt elvégzett feladatok az egyházi könyvtárakban:

- A járvány ideje alatt frissültek és bővültek a könyvtárak honlapjai, Facebook-fiókjai; elkészültek az idegennyelvű verziók.
- Elegendő idő volt arra, hogy a könyvtárak újragondolják a menedzsmen- tet, a PR- és marketingtevékenységüket, az ezzel kapcsolatos tartalmaikat és azok közzétételét, valamint belső és külső partnerkapcsolataikat.
- Többen rendeztek virtuális kiállítást vagy hívták fel a gyűjtemény egyes da- rabjaira a figyelmet honlapjukon, a Facebookon, az egyházi sajtóban.
- Bővültek az e-könyvtárak, és például a muzeális, egyedi dokumentumok, vagy a teológiai szakirodalom elektronikus elérhetőségét biztosító, gyakran helyi adatbázisok.
- Lehetővé vált egyes muzeális gyűjteményrészek (ősnymtatványok, antik- vák, RMNY-ek, a közkönyvtárak helyismereti gyűjteményeire emlékeztető különgyűjtemények) feldolgozásának előkészítése, papíralapú nyilvántartá- sok számítógépre vitele, kötetkatalógusok nyomdai előkészítése.
- Intenzívebbé vált az időszak kiadványok és a helyismereti dokumentumra emlékeztető helyi érdekeltségű kiadványok analitikus feltárása.
- Azokban a könyvtárakban, ahol kiadványokat, példának okáért forrásmun- kákat, katalógusokat, évkönyvet vagy folyóiratot is megjelentetnek, több idő jutott a szerkesztési munkafolyamatokra: lektorálás, előkészítés, tördelés.
- Mód nyílt kutatásra, publikációk előkészítésére és megírására, előadásokra való felkészülésre, illetve a szakirodalom tanulmányozására.

A járvány után

Nyitás, nyitvatartás

A legtöbb egyházi könyvtár jelenleg – május második felében vagyunk – zárva van, de volt olyan (nemcsak iskolai könyvtárra gondolunk), ahol az érettségi he- tében ki kellett nyitni a fenntartó utasítása szerint. Van olyan könyvtár, melyben országos trendeket figyelembe véve május 1-jétől megszűnt az otthoni munka- végzés lehetősége, a nyitást – az olvasók, kutatók előtt – június elejétől, mások a végétől tervezik. A nyitás dátumát is jellemzően – az országos statisztikákat figyelembe véve – a fenntartó határozza meg. Mivel a karantén fokozatos fel- oldása vidéken kezdődött el, az újrainítást inkább a vidéki egyházi könyvtárak

fontolgatják, a budapestiek még nem tervezik. A legtöbb könyvtár szeretne már júniusban kinyitni, ám ugyanúgy tervezik a szokásos nyári egy vagy két hónapos leállást, különösen azokban a könyvtárakban, amelyeknek használói zömében hallgatók, diákok. Máshol – éppen a kiesett idő miatt – ebben az évben nem tervezik a szokásos nyári egy hónapos leállást. De olyan könyvtárak is vannak, ahol csak szeptemberben tervezik a nyitást. Az újrakezdés az iskolai könyvtárak esetében akkor válik aktuálissá, ha az iskolák és a kollégiumok újra kinyithatnak. Ezekben a könyvtárakban a könyvtárhasználók száma – tanárok és diákok – a nyári szünetben általában csökken.

A nyitást a legtöbb könyvtár fokozatosan, több szinten tervezi: először rövidebb ideig tartanak nyitva, részben távmunkában dolgoznak, kevesebb olvasót fogadnak és csak előzetes bejelentkezésre, a könyvtári tereket (az olvasóterem egyre nagyobb területe, előbb raktári működés, majd a szabadpolcos állomány) fokozatosan nyitják meg,

Azokban a könyvtárakban, melyek más intézményekkel (monostor, kolostor, szociális otthon) közös épületgyüttesben működnek, nehezebb a nyitás, illetve ennek dátumszerű meghatározása.

A felsőoktatási egyházi könyvtárak esetében a könyvtár nem önálló épületben található, a szolgáltatásait igénybe venni kívánó olvasó az egyetem vagy a főiskola tereit is használja. Ennek fenntartását, takarítását (mosdó, folyosó, lift, lépcsőház stb.) az egyetem, illetve a főiskola látja el, így a biztonsági szabályokat (útvonal, közlekedés) is a felsőoktatási intézmény határozza meg. Még akkor is, ha a könyvtári dolgozók irodai elhelyezése biztonságosan megoldható.

A járvány a turizmust érintette leginkább, ez igaz a vallási és kulturális turizmusra is. A műemlékkönyvtárak bezártak, a nyitást itt is fokozatosan tervezik, a nyitás után csak „családi” méretben – 4-5 fő – látogathatók majd a muzeális gyűjtemények, vélhetően a nyári időszakban. Van olyan könyvtár, amely eleve szeptemberben tervezi a nyitást, a nyári szünet után.

Továbbá némelyik könyvtár a karanténon túli, járvány utáni munkát úgy tervezi meg és gondolja át, hogy egy esetleges újabb karantén lehetőségét is mérlegeli.

Munkarend

A könyvtárak munkatársai közül többen home office-ban dolgoznak majd továbbra is, ki teljes, ki pedig rész munkaidőben. A legtöbb könyvtárban sikerült az éves szabadságokat részarányosan felhasználni, máshol fizetés nélküli szabadságot is igénybe vettek. Ahol még van cafeteria, lehetővé vált a támogatás átváltása szabadságra, esetleg munkabérre. Van olyan könyvtár is, amely azt fontolgatja, hogy a veszély elmúltával részben tovább folytatja a home office működést: bizonyos munkafolyamatokat a járvány után is otthonról látnának el.

Működési körülmények, védelem

A nyitás után az egyházi könyvtárak többségében a munkatársak és a könyvtárhasználók számára is kötelező lesz a *szájmaszka és a kesztyű viselése*. (A régikönyveket – a járványtól függetlenül – egyébként is csak kesztyűben lehet kézbe fogni, lapozni.) Van, ahol ezt csak ideig-óráig tervezik, mások idegenkednek és lehetetlennek gondolják a munkavégzést és a kutatást napi több órában szájmaszkban.

Abban a kérdésben, hogy a visszahozott könyvek milyen mértékben lehetnek vírushordozók, megoszlanak a vélemények; vannak, akik kevésbé, vannak, akik jobban félnek a megbetegedéstől.

Az olvasótermek bútorait a legtöbb könyvtárban átrendezték, a férőhelyek számát csökkentették, a közlekedést egyirányúsították, a szabadpolcok között csak meghatározott könyvtárhasználó tartózkodhat, hogy betartható legyen a 1,5-2 m-es távolság. Ahol lehetséges, külön olvasóterem áll rendelkezésre a 65 év feletti és 65 év alatti olvasók-kutatók számára.

Van olyan könyvtár, ahol ezeket a feltételeket nem tudják teljesíteni, mert az olvasóteremben nem tudják megtartani a megfelelő távolságot, nem tudják biztosítani a számítógépek folyamatos fertőtlenítését. Ugyan felmerült a saját laptop használata, és hogy egy-egy olvasó csak meghatározott ideig (1 óra) tartózkodhat a teremben, de ez egyelőre nem látszik megvalósíthatónak. Ebben a könyvtárban a teljes egészében szabadpolcos állományt helyben, olvasóteremben használják az olvasók, a könyvtár nem kölcsönöz. Felmerült még, hogy a könyvtárban a személyes használatot előzetes elektronikus regisztrációhoz kötik, illetve a szabadpolcos könyvtárban „raktári” rendszerszerűvé tennék a kiszolgálást – a keresett dokumentumot a könyvtárosok adnák át.

A kisebb kutatóhelyiségekben egyszerre csak egy fő kutathat, szájmaszkban, kesztyűvel. Ezeket az eszközöket, ahogy a kézfertőtlenítő szert is a könyvtár biztosítja, használatát kötelezővé teszi. A kutatók számát lehet szabályozni, például, hogy egy nap csak egy vagy két kutatót fogad a könyvtár.

Volt olyan könyvtár, melyben a munkatársaknak a maszk viselése nem volt, és továbbra sem kötelező a járvány alatt, de látogató és olvasó/kutató továbbra is kizárólag maszkban tartózkodhat az épületben. Kézfertőtlenítő minden bejáratnál található, és a dolgozói étkezőben mindenki saját evőeszközt, csészét, bögrét használ.

A dolgozók bent munkavégzésének a helyét is úgy határozzák meg, hogy egymástól minél távolabb legyenek. Többen fognak raktárhelyiségekben dolgozni átmenetileg, mert a munka oda köti őket.

Ügyelnek a rendszeres és alapos szellőztetésre, a kilincsek, billentyűzetek, asztalok fertőtlenítését minden könyvtárhasználó után, és az egyes munkaállomások esetében is, tehát napjában többször elvégzik.

A más intézményekkel (iskola, egyházmegyei-egyházkerületi központ, szociális otthon) együtt, azonos épületegyüttesben elhelyezkedő könyvtárakban a fenn-

tartó a többi részleg fertőtlenítése mellett a könyvtár fertőtlenítéséről is folyamatosan gondoskodik, biztosítja a védőeszközöket, felszerelést, fertőtlenítőszert. Ezekben a könyvtárakban bármikor lehetőség van a nyitásra.

Szolgáltatások

A kölcsönzés helyett a távhasználatot szorgalmazzák. A kölcsönzési határidőket rugalmasan kezelik. A kölcsönzés tehát megindul, de kizárólag előre leadott kérések alapján készítik össze a kért dokumentumokat és a visszahozott könyvek legalább 24 óráig vagy néhány napig karanténban lesznek, amennyire lehetséges fertőtlenítik őket, és úgy kerülnek vissza a raktárba.

A legtöbb könyvtár tehát a fizikai találkozás helyett a távhasználatot szorgalmazza a nyitás után.

Ahogy fentebb már többször említettük, a járványtól függetlenül megnőtt a kereslet a digitalizált, távolról is elérhető tartalmak iránt. A következő időszakban ezek bővítése, az adatbázis-előfizetések megoldása, és a távoli elérhetőség biztosítása lesz a legfontosabb feladat. Fontos a nagy mennyiségű és minőségi digitalizálás, de a gyűjteményi együttműködés is, hogy elkerüljük a párhuzamos munkavégzést.

Tanulságok

A járványtól függetlenül meg kell szilárdítani a minőségi home office munka lehetőségét. Ez bizonyos munkaeszközök (mobilizálható laptopok, tabletek) biztosítását jelenti, illetve az adatbázisok, a levelezőrendszer és az informatikai hálózatok elérését otthonról.

Át kell gondolni, hogy mely könyvtári munkafolyamatok és milyen feltételekkel végezhetőek el távmunkában, meg kell vizsgálni, hogy mely munkafolyamatok voltak hatékonyabbak az otthoni munkavégzésben. Ezzel kapcsolatban kiemelt feladat lesz az egyes munkafolyamatok pontos megtervezése, delegálása és kísérése, a határidők kijelölése, a távolról elvégzett munka ellenőrzése. Amikor pedig újra lehetségessé válik, még erőteljesebben kell folytatni a digitalizálást, a digitalizált tartalmakat használhatóvá (rendezett, visszakereshető) kell tenni és biztosítani kell a távoli elérést.

Mindenképpen digitalizálni kell – akár csak a könyvtárosok számára elérhetően – az adott könyvtár jellemző, papíralapú tájékoztatói segédleteit is.

A kor kihívásait követve, a folyamatos és rohamos informatikai és technikai fejlődés közepette a felsőoktatásra jellemző használói kör: diákok, oktatók, kutatók egyébként is maximálisan igénylik a távoli hozzáférést; a fejlesztés irányai egyértelműen jelzik az e-gyűjteményépítés fontosságát, mind a saját forrásokra hagyatkozva, mind a virtuális térben elérhető és gyűjteménnyé szervezhető források alapján.

Folyamatosan informálódni kell, és tájékoztatni szükséges az olvasókat az adott könyvtárra vagy könyvtártípusra jellemző adatbázisokról, elektronikus katalógusokról.

Szorgalmazni, illetve erősíteni kell a digitális olvasó és kutatószolgálatot.

Összegzés

A pandémia, ahogy az élet minden területét, úgy a könyvtárügyet is váratlanul érte. A járvány hatását sem időben, sem a következményekben nem tudta és tudja felmérni teljes mértékben senki. A pandémia kezelésében senkinek sincs gyakorlata, ahogy a konszolidációban sem. Egy ismeretlen erővel állunk szemben. A kezelés szükséges, de nincsenek tapasztalataink, és nem tudjuk, hogy hasonló időszak nem következik-e be újra, akár rövid időn belül.

A járvány az egyházi könyvtárakban is kihívást jelentett, de jó hozadéka is van.

Természetesen alkat kérdése is, de voltak olyan kollégák, akiknek pihentetőbb volt a home office, feltöltődést jelentett a kötetlen munkaidő, melyben rendet tudtak tartani, sőt hatékonyabb volt a munkavégzésük. Másoknak szükségük van a vezetői és munkatársi kísérésre, a munkahelyen, csapatmunkában jobban tudnak teljesíteni. A vezetőknek pedig kevesebb módjuk volt a lazításra – a vezetőknek mindig „online” kell lennie és a kötetlen munkaideje gyakran több mint napi nyolc óra.

Amellett, hogy a járvány szükségszerűvé tette, a vezetőknek több idejük jutott arra, hogy a könyvtár működését, stratégiáját, szervezeti kultúráját, költségvetését nyugodt körülmények között, átgondolják, átalakítsák. Ugyancsak több figyelem jutott a beruházások, fejlesztések, eszközbeszerzések átgondolására, pályázatok előkészítésére, beszámolók, szakmai anyagok készítésére.

Több könyvtár beszámolt arról, hogy jelentősen előrehaladtak olyan munkákban, melyek elmaradnak akkor, amikor a könyvtár olvasókat, kutatókat fogad. Olyan könyvtár is volt, amely a munkatervében az idei évre eleve retrospektív feldolgozást ütemezett, illetve a már elektronikusan felvitt rekordok kiegészítését, pontosítását, a dokumentumok vonalkóddal történő ellátását, illetve a címlapok, borítók szkennelését.

Máshol több idő jutott az állománygondozásra: egyes gyűjteményrészek átköltöztetésére, lazítására, bővítésére, az elhelyezés ésszerűsítésére, állományvédelmi intézkedések megvalósítására, leltározásra, selejtezésre.

Az egyháziak közül több könyvtár kap a fenntartótól rendszeres feladatot, például egyházmegyei honlap gondozása vagy periodika szerkesztése, ezekre most több és minőségi idő jutott. Mód volt elmélyedni a szakirodalomban, a szakmai változásokban és trendekben, a „helyismeret” bővítésére.

A járvány hazai megjelenése után rövid idő állt rendelkezésre, és a helyzet új, szokatlan, ismeretlen volt, de a válaszadók véleménye szerint sikerült jól megoldani.

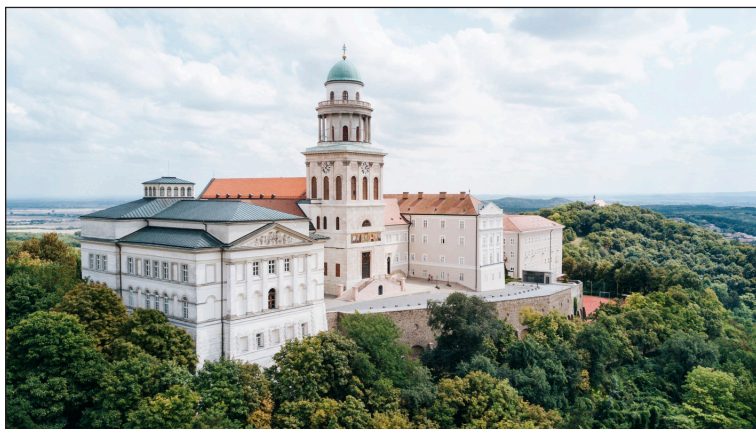
A könyvtáraknak lehetőségük volt (van) próbára tenniük magukat, tudásukat, kapacitásukat, rejtett értékeiket, társadalmi igényeknek való megfelelésüket, létjogosultságukat, alkalmazkodóképességüket. A tapasztalatok beépíthetők lesznek az egyes könyvtárak stratégiájába és az országos stratégiába is.

Az alapvető munkafolyamatok minden könyvtárban azonosak: a kor kihívásainak megfelelő szerzeményezés, állománygondozás és szolgáltatás. A különböző könyvtártípusokban mégis másként valósulnak meg, a gyűjtemény jellegétől, a könyvtárhasználóktól és azok igényeitől függően. Éppen ezért a pandémia a könyvtárakat részben azonosan, részben eltérő módon érintette. Az egyházi könyvtárakat a fentebb ismertetett módon.

Háborúban hallgatnak a Múzsák... a mondás igaz is, nem is... hozhatunk példákat pro és kontra a világ- és a magyar történelemből, az irodalomból és a művészetek egyéb területéről is, vagy a tudomány világából. Olykor éppen a fenyegetettség, a borzalom, a fájdalom, a félelem és a szorongatás szült nagyszerű, fontos, reményt adó, az életet továbbvívő alkotásokat, eszményeket, eredményeket.

Így volt ez a könyvtári területen, és azon belül az egyházi könyvtárakban is a járvány ideje alatt.

A könyvtárosok, akik híresek arról, hogy nyitottak az újdonságokra, készek a tanulásra, kreatívan reagálnak a változásokra, nyugodt munkával és eredményesen végezték-folytatták munkájukat a pandémia ideje alatt.

A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár épülete (Fotó: Hirling Bálint)

Jegyzetek

1. Vö.: 2 Tessz 6-12: Urunk Jézus Krisztus nevében meghagyjuk nektek, testvérek, hogy kerüljétek minden olyan testvért, aki rendetlen életet él, s nem követi, amit hagyományként tőlünk kapott. Tudjátok magatok is, hogyan kell minket követni. Hiszen nem éltünk köztetek rendetlenül. Senki kenyerét ingyen nem ettük, hanem keserves fáradsággal, éjjel-nappal megdolgoztunk érte, hogy egyiketeknek se legyünk terhére. Nem mintha nem lett volna jogunk rá, hanem hogy példát adjunk nektek követésünkre. Amikor ugyanis nálatok voltunk, meghagytuk nektek, hogy

aki nem akar dolgozni, ne is egyék. Hallottuk ugyanis, hogy némelyek rendetlenül élnek, semmit sem dolgoznak, hanem haszontalanságra fecsérlik idejüket. Az ilyeneknek meghagyjuk és buzdítjuk őket az Úr Jézus Krisztusban, hogy nyugodt munkával keressék kenyerüket. *Forrás: Békés-Dalos Újszövetségi Szentírás – <https://szentiras.hu/BD/2Tessz3> (2020.05.25.)*

2. IV. Atqui si tempus est ullum iure hominis necandi, quae multa sunt, certe illud est non modo iustum, verum etiam necessarium, cum vi vis inlata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Mari, propinquus eius imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim adferebat. Facere enim probus adulescens periculose quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille summus vir scelere solum periculo liberavit. 10. Insidiatori vero et latroni quae potest inferri iniusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata lex; quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa adripuimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti sed facti, non instituti sed imbuti sumus, —ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim et in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendae salutis. 11. *Silent enim leges inter arma*; nec se exspectari iubent, cum ei qui exspectare velit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta repetenda. Etsi persapienter et quodam modo tacite dat ipsa lex potestatem defendendi, quae non hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi causa vetat; ut, cum causa non telum quaereretur, qui sui defendendi causa telo esset usus non minis occidendi causa habuisse telum iudicaretur. Quapropter hoc maneat in causa, iudices, non enim dubito quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id meminertis quod oblivisci non potestis, insidiatorem iure interfici posse. *Forrás: The Latin Library – <https://www.thelatinlibrary.com/cicero/milo.shtml> (2020.05.25.)*

3. Egy beszámoló – helyzetkép – megfogalmazására, mint az Egyházi Könyvtárak Egyesülése elnöke kaptam felkérést. Az 1994-ben alakult, már több mint 25 éves, ökumenikus szellemiségű és lelkiességű szakmai szervezetnek 62 magyarországi és határon túli magyar egyházi-felekezeti könyvtár a tagja. A beszámoló elkészítéséhez különböző egyházi könyvtár-típusok (egyházkerületi, egyházmegyei, szerzetesi, kvázi országos, gyülekezeti, felsőoktatási, középiskolai) vezetőitől kaptam információkat.

Ez úton köszönöm a következők kollégái segítségét: *Balogh Ferenc* (Főegyházmegyei Könyvtár, Eger); *Baranya Péter* (Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Könyvtára, Budapest); *Bálint Agnes* (Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár és Teológiai Szakkönyvtár, Debrecen); *Bán Magdolna* (Kecskeméti Református Egyházközség Könyvtára és Levéltára); *Dudás Anikó* (PPKE BTK, Piliscsaba); *Grócz Zita* (Főszékesegyházi Könyvtár, Kalocsa); *Kádárné Zsoldos Edit* (Bethlen Gábor Református Gimnázium és Szathmáry Kollégium, Hódmezővásárhely); *Konács Áron* (Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei – Nagykönyvtár); *Kövács Ildikó* (Gál Ferenc Főiskola, Szeged); *Kurta József* (Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Könyvtára); *Kührner Éva* (Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtára, Nyíregyháza); *Szalai Katalin* (Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár és Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtára), *Tamási Balázs* (Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Könyvtára, Budapest); *Török Beáta* (Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Könyvtára, Budapest); *Viola Bakonyi Ibohya* (Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium, Általános iskola és Kollégium Könyvtára, Csurgó)

4. *Forrás: http://www.ppek.hu/konyvek/Vanyo_Laszlo_Apostoli_atyak_1.pdf (2020.05.25.)*
5. 1999. évi LXX. törvény a Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdésről 1997. június 20-án, Vatikánvárosban aláírt Megállapodás kihirdetéséről – „Megállapodás, amely létrejött egyfelől a Magyar Köztársaság, másfelől az Apostoli Szentszék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdésről”